

és az egyén személyiségén ömlik el" (27 l.). Ennek alapja az Istenben való hit (38 l.), melynek ereje csak akkor bizonyos, ha tudatossá lett (32 l.); az Istenben való hitnek tudatossá tétele: a theologia munkájának modern iránya. Fordító a szerző dolgozatát jegyzeteivel igyekezett érthetőbbé tenni.

Az úr, az atya, a fiu. Irta *Ember* János. Győr, 1909. Ára 20 fillér. Jóakarató sorokat bocsátott közre szerző 20 lapnyi kis füzetében a keresztény vallásról. Népszerűen s mégis kellő alaposággal szól a Krisztus előtti keresztények romlottságáról, főként a hatalmát veszítette „erős, boszúálló Úr“-ról; majd a keresztény vallás Istenét mutatja be. Végül bibliai idézetekben Jézus személyét s tanításait ismerteti s „Jézust minden idők erkölcsi törvényhozójának“ ismeri meg.

KÜLÖNFÉLÉK.

Az amerikai Egyesült Államok senatusának papjává dr. *Pierce* washingtoni unitarius lelkészt nevezték ki. Dr. *Pierce Grant Ulysses* Washingtonban annak az unitarius egyházközségnek a lelkésze, mely „All Souls' Church“ név alatt 1821-ben alakult, s melynek templomában már mintegy husz év óta hirdeti az igét. Dr. *Pierce* mint író is ismeretes s nagy műveltséggel lép nagynevű elődjének, dr. *Hale Everett Edward*nak helyébe.

Angol lelkészek és más egyházi küldöttek júniusban látogatást tettek Németországon, viszonzásául a német lelkészek pár hónappal előbbi látogatásának. A két nemzet közt a békés viszony ápolásának elősegítése volt a látogatásnak a célja. A száz tagon felül álló küldöttségben minden felekezetből voltak képviselők. *Harrison* János, a brit és külföldi unitarius társulat elnöke Londonban érdekes beszámolót tartott útjokról, melynek egyik legnevezetesebb mozzanata volt a küldöttségnek a német császár által való fogadtatása. Az unitáriusok képviselőjét Vilmos császár mindjárt az első közt megszólításban részesítette és a mikor *Harrison* igyekezett az unitáriusokról tájékozást nyújtani, a császár azt mondta

néki: „Ismerem az unitárius egyházat“, a minék nagyobb bizony-ságául aztán az angolországi egyházi viszonyokkal összehasonlítás-ban a németországi vallási pártok állásáról folyt a beszélgetés.

Egyházunkra vonatkozó adatok a Vallás és Közoktatás-ügyi miniszter által „Magyarország közoktatástigye az 1907. évben“ czim alatt az országgyűlés elé terjesztet műből.

Kongruában részesült 106 lelkészünk. Ezek közül 2 csak 800 koronában. Összesen 113.779 kor. 18 fil. Az egyházi segély volt 100.000 kor.

Kereszteltetett egyházunkban 1946 ujszülött; 2 felnőtt; konfirmáltatott 1228; egyező házasság 385, nem egyező 232, együtt 617. Kereszteleetlenül maradt gyermekek arányszáma 83·8% szemben más egyházak 95—97% arányszámával legkisebb nálunk. Ellenben a házasságkötéseknél 99·2% más egyházak 87—94% arányszámai-val legmagasabb a mi egyházunkban. Nem mulaszthatjuk el azonban itt megjegyezni, hogy a püspöki évi jelentés szerint 1907-ben egyházunkban 2005 kereszteltetett, 1157 konfirmáltatott, 388 egyező és 249 nem egyező, együtt 637 házasság kötött. Honnan az adatokban mutatkozó különbség? Hiszen a M. Kir. Statisztikai hivatal is lelkészeinktől kapják az adatokat. A statisztikai hivatalról nem tesszük fel a számok változtatását. Tehát lelkészeinken mulik, hogy az adatok nem egyeznek, más adatokat szolgáltatván be a püspöki, mást a statisztikai hivatalhoz. Áttérések az unitárius vallásra róm. kath. vallásról 8 férfi, 22 nő, együtt 30; gör. kath. 6 férfi 7 nő, együtt 13; ref. 50 férfi, 76 nő, együtt 126; ág. ev. 13 férfi, 5 nő, együtt 18; gör. kel. 6 férfi, 5 nő, együtt 11; izr. 1 férfi; az áttérték összesen 199. Az unitárius vallásról áttértek róm. kath. vallásra 24 férfi, 59 nő, együtt 83; gör. kath.-ra 1 férfi, 1 nő, együtt 2; ref.-ra 19 férfi, 50 nő, együtt 69; ág. ev.-ra 1 férfi; gör. kel.-re 1 nő; baptistává lett 1 férfi, 1 nő; e szerint összesen 158; a mi egyházunknak 41 nyereséget mutat.

A püspöki évi jelentés szerint egyházunkba 214-en tértek át; tőlünk pedig 89-en tértek át más vallásra, a mi 125 nyereséget mutat. Egyik vagy másik kimutatás tehát itt is téves. Annyiban mégis megnyugtató, hogy a miniszteri jelentés szerint is nyereségünk és nem veszteségünk van. De a tévedést itt sem a stat. hivatalnak tulajdonítjuk, a melynek adatai a miniszteri jelentés alapjául szolgálnak, mint inkább lelkészeinknek. Ezért nagyobb pontosságot várnánk tőlük. Érdekesnek tartjuk megjegyezni, hogy a tőlünk áttértek között Horváth-Szlavonországból is van 3. Vajjon ezek hol jelentkeztek az áttérésre? Továbbá, hogy az áttértek közül 3 nazarénussá, 2 baptistává lett. Általában különben a miniszteri jelentés szerint az egyes vallásfelekezetek között a veszteség nagyságának sorrendjében a mi egyházunk vesztesége a legkisebb (0·4%) más egyházak veszteségeivel szemben. 1896-tól, illetőleg 1898-tól 1907-ig

a jelentés szerint az unitárius vallásra tértek száma 2676, más vallásra tértek egyházunkból 2096, nyereség tehát ez alatt 580.

Óvodákba és menedékházakba járt 1041 unitárius gyermek. Államiba 283; községibe 698; róm. kath.-ba 9; reformátusba 4; ev. ág.-ba 1; társulatiba 17; alapítványiba 22; magánba 7. — Felekezeti elemi iskolánk volt 35. Ezekből 6 éves tanfolyammal 27; 5 évessel 4; 4 évessel 4; egy tanítóval 28; kettővel 6; négygyel 1. Tanult bennük 1184 fiu, 1039 leány, együtt 2223. Ezekből unitárius 1418. Állami iskolákban 4317; községiben 982; róm. kath. 131; örm. kath.-ban 11; gör. kath.-ban 20; ref.-ban 158; ág. ev.-ban 36; egyesült prot.-ban 2; gör. kel.-ben 120; izr.-ban 5; összesen: 7200 unitárius tanuló. A tankötelesek száma 9649-ben levén kimutatva, e szerint nem iskolázott 2449; a mi, ha így van, elég szomorú. Ezt a számot azonban jelentékenyen apasztja árvaházakban, az ipari, polgári s más szakiskolákban, valamint a 10 éven felül más gymnasiumokba járó tanulók.

A 35 felekezeti iskolából egy fiu, egy leányiskola; a más 33 osztatlan. Állami segélyezésben részesült 30 elemi iskolánk, együtt 19168 koronában.

Árvaházakban volt államiban 6, nőegyletében 4, más egyesületében 3; együtt 13 árvánk. — Siketnéma intézetben Vácson 1; Kolozsvárt 1; együtt 2. — Hülyék menházában Rákosszentmihályon 1. — Gyermekmenhelyeken (államiak): Arad 3, Budapest 13, Gyula 1, Kassa 1, Kecskemét 43 (?), Kolozsvár 22, M.-Vásárhely 31, Nagyvárad 2, Rimaszombat 1, Szabadka 1, Veszprém 1; összesen 119. — Szeretetházban (községi): Hmvásárhely 1. — Javítóintézetekben: Arad 1, Kolozsvár 3; együtt 4. — Iparos inasiskolákban: államiban 51, községiben 209, társulatiban 2; együtt 262. — Kereskedő inasiskolában: államiban 1, községiben 8, társulatiban 6; együtt 15. — Polgári fiúiskolákban: államiban 68, községiben 29; együtt 97. — Polgári leányiskolákban: államiban 89, községiben 14, róm. kath.-ban 7, ref.-ban 6, ág. ev.-ban 1, együtt 117.

Tanítószemélyzetben unitarius: áll. elemi iskoláknál 144, községi elemi iskoláknál 34, felekezeti elemi iskoláinknál 44, társulati elemi iskolánál 1; községi felső népiskolánál 1; áll. polgári iskoláknál 17, községi polgári iskoláknál 9; együtt 250. — Tanítóképző intézetben volt 41, tanítónőképzőben 39; együtt 80. Felsőbb leányiskolában: államiban 13, reformátusban 2; együtt 15.

Kolozsvári főgymnasiumnál 21 tanár, a hittanár, bejáró hitoktatók és óraadók beszámításával, 345 tanuló, fentartási költség 132.667 kor.; sz.-kereszturi gymn. 12 tanár, 157 tanuló, fentartási költség 46.410 kor.; tordai gymn. 14 tanár, 152 tanuló, fentartási költség 32.137 korona.

Mindhárom intézetnek vagyona: 1,670.062 korona. Bevételek: államtól 47.180 K., tandíjából 14.025 K., felvételi díjából 11.848 K., egyéb 138.161 K., együtt 211,214 K. Kiadások: sze-

mélyi illetmények 100.054 K., dologi 89.176 K., átmeneti 5181 K., ösztöndíj és segély 20.803 K., együtt 211.214 K.

Érettségire jelentkezett 43, szóbelire bocsáttatott 41; jeles 5, jó 9, egyszerű 21, javítóra 6, javított 6.

Tanszemélyzet (unitarius): áll. elemi tanítóképzőben 4, áll. elemi tanítónőképzőben 1, felső keresk. áll. iskolában 1, községiben 1, társulatiban 2, felsőbb áll. leányiskolában 2, községiben 1, áll. gymnasiumban 18, községiben 2, magánban 1, reformátusban 3, unitariusban 31, áll. reálban 6, községiben 2, összesen 75.

Hittudományi főiskola Kolozsvárt 3 tanár, 23 tanulóval.

Felsőbb tanintézetek hallgatói: budapesti egyetemen jog- és államtudomány 9, kolozsvári egyetemen jog- és államtudomány 5; orvostud. 5, bölcsészet, nyelv és tört. 17, mennyiségtan és term. 6; Kir. József-műegyetemen építészeti 2, mérnöki 2, gépészmérnöki 2; nagyvárad kir. kath. jogakadémián 1, máramarosi jogakad. 8, összesen 97. — Középiszkolai tanárképzőben Budapesten 1, Kolozsvárt 2, összesen 3. — Iparművészeti iskolában Budapesten 2, felső építőipariskolában 1, ipari szakiskolákban: fa- és fémipar 5, szövőipar Kézsmárk 1, kő- és agyagipar 4, órásipar 1, kőfaragó és eszszoló 3, nőiparisk. 10, keresk. akad. Kolozsvár 3, felső keresk. isk. államiban 4, községiben 2, társulatiban 9, magánjellegűben 1, női keresk. tanfolyamon 1, összesen 47. — Művészeti iskolákban: orsz. m. kir. mintarajzisk. és rajztanárképzőben Budapesten 1, színészeti iskolában 3, budai zeneakadémián 1, városi zeneiskolában Kolozsvárt 17, Szabadkán 2, összesen 24. — Egyéb szakiskolákban: gyógypaedagógiai tanítóképzőben 1, torna-tanítóképzőben 1, posta és távirtda tanfolyam 1, vasuti tisztképző tanf. 1, községi közigazg. tanf. 2. (f.)

A genfiek ünnepe. Nagy és méltó ünnepe volt Genfnek július 3—10 napjaiban. Kalvin János reformator születésének négy-százéves fordulóját ünnepelték a különböző országok protestansainak részvételével. A Kalvin reformatioja Genfnek messzekiható jelentőséget adott, egyházalkotmánya a nemzetek politikai szabadságának fentartásában fontos történelmi tényező volt. S Hollandiából, Angliából, Magyarországból, Németországból és Amerikából tekintélyes számmal jelentek meg képviselők s különösen Magyarországból százan felül. És nemcsak reformatusok, hanem más protestansok és köztük unitariusok is; a magyar unitáriusok részéről Ürmösy Miklós egyházfőtanácsesi tag, az angol unitáriusoktól Harrison elnök s az amerikaiaktól Guild Curtis. Az ünnepélyek egy része az egyházé volt, a másik az egyetemé, s amazok közt a magyarokra nézve különösen megindító, mikor Antal Gábor dunántúli ref. püspök magyarul tartott istentiszteletet a Saint-Pierre templomban. Genf

nemesak maga ünnepelt, hanem alkalmat adott a külföldi reformátusoknak, hogy vele közösségben ünnepeljenek s a maga ünnepélyével meg az összes protestánsoknak, hogy a protestáns közösség mellett a világ előtt élő bizonyyságot tegyenek.

Genf előzetesen felállította a Servet haláláért a Champelen az engesztelő emléket, hogy most ünnepélyén vendégeiül láthassa a Kálvin theológiájával nem egyező protestánsokat is. Az angol és amerikai unitáriusok képviselői beszédben fejezték ki üdvözlésüket. A magyarországi unitáriusok képviselője meg a következő írásbeli üdvözlést nyújtotta át francia szövegben.

*Kálvin születése 400-dik évfordulóját ünneplő nagytökintetű
gyülekezetnek* *Genf.*

Urak és kedves testvérek a mi urunk Jézus Krisztusban!

A magyarországi unitárius egyház nevében testvéri szeretettel köszöntjük Önöket, a kik a nagy reformátor, Kálvin születésének 400-dik évfordulóját megünnepelni a reformáció történelmi jelentőségű Genf városában egybegyűltek.

Az a tény, hogy ez ünnepélyre a genfi nemzeti protestáns egyház Consistoriuma által mi is meghivattunk, fényes bizonyítéka annak, hogy a nagy apostol szavai szerint: „*a régiek elmúltak és mindenenek megújultak*“, hogy a mai vallásos szabadelvű gondolkozók a kereszténység lényegét nem a hitformában, hanem abban a közérzésben és tisztult vallásos gondolkozásmódban keresik és találják fel, a mely az emberek lelkét hit, faj és nemzeti különbség nélkül a Krisztus által hirdetett testvéri szeretet melegével hatja át s az életet ebből kifolyólag szép, jó és nemes cselekedetekkel termékenyíti meg.

Kész örömmel ragadtuk meg azért az alkalmat mi is, hogy magyarországi unitárius egyházunk se maradjon képviselet nélkül e nagy jelentőségű ünnepélyen s ezzel Ürmösy Miklós nyug. ministeri tanácsos urat, egyházunknak egyik nagyérdemű tanácsosát biztuk meg, a ki ez üdvözlő iratunkat is személyesen fogja Önöknek átadni.

Vajha ez az ünnepély is befolya sok előítélet és elfogultság szétosztatására, a melyektől — sajnos — a protestantismus sem egészen ment a maga egészében s egy lépéssel előbbre vinné a kereszténység ügyét, hogy mind többen a magunkévá tennők a Krisztus szellemét, a ki maga mondá: „Arról ismernek meg az emberek, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretitek“.

Fogadják Urak és kedves testvéreink az Ur Jézus Krisztusban ismételten legmelegebb testvéri üdvözlésünket.

A magyarországi unitárius egyház nevében, Kolozsvár, 1909. június hó.

Báró Petrichevich-Horváth Kálmán
főgondnok.

Fekete Gábor
főgondnok.

Ferencz József
unitárius püspök.

Végh Mihály
titkár.

A Kálvin-ünnepélyek alkalmából gyakran esett szó, a mit kikerülni nem lehetett, a Servéth megégetéséről és a genfi reformator mentségére a legtöbbször a korszakokra utaltak, mely ez ügyben befolyásolta volna. Dr. Gordon Sándor, Servéth életének angol írója, a XVI. százév történetének egyik legalaposabb ismerője egyébként teljes elismeréssel és tisztelettel Kálvin nagy érdemei iránt, ez ügyben e nyilatkozatot teszi: „Kétségtelenül udvariasságra és jószívűségre mutat a védelem, melylyel a Kálvin türelmetlenségének némileg magyarázatát akarják adni, hogy őt e tekintetben kora eszméi befolyásolták. A védelem mindazonáltal nem talál az esetre s igaztalan mind a korra, mind Kálvin lelkiületére . . . Kálvin az előtte téves nézetűekkel szemben bizonyos elnézést tanusított, de csak addig, a mig remélhette, hogy azok taníthatók. De hogy őt tanítsák, olyant nem ismert. Servéth, a kinek szélesebb látóköre volt és jártas volt oly dolgokban, melyek Kálvin látókörén kívül estek, a tanítómester hangját vette fel Kálvinnal szemben és tagadhatatlanul kifejezéseiben nagyon kihívó volt. Kálvinnak ez büszkeségét érintette. És már azelőtt *hét évvel*, hogy Servéth az ő kezébe került, két barátjának megírta, hogy Servéthet el fogja tenni láb alól a legelső alkalommal, mely arra kínálkozik. E személyes indok végig vonul a Servéth egész leplezett pörén . . . Kálvin hibája személyes volt és azt nem lehet a korra tolni; ellenkezőleg az hatott károsan a következő korok orthodoxiájára“.

A Vulgátát a római egyház újra átnézeti. A pápa még 1907-ben kifejezte azt a kívánságát, hogy a latin biblia újra átvizsgáltság. A benedictinusok tudós rendjéből a munka végrehajtására aztán egy bizottságot neveztek ki az angol benedictinusok főnöke Gasquet Abot elnöklete alatt, azzal az útasítással, hogy a mennyire lehetséges, Hyeronimus latin fordításának eredeti szövegét állítsák helyre, a mely fordítás a negyedik százévben készült. Az újra átnézését nyolcz-tíz évre számítják és a költséget évenként mintegy huszonötezer koronára.

Priestley-émlék. Angliában Nantwich helységben emléktáblát állítottak az unitarius templomba, hol a nagy természettudós akkor mint lelkész, 1758-tól 1761-ig papskodott. Az emléktáblát ünnepélyesen leplezték le Priestley érdemeinek felújításával. Priestley Nantwichban léte alatt még kevésbé ismert egyén volt s csak azután jutott mint tudós hírnévre, de ott kezdte a kísérleti vegytanban első kísérleteit, s Nantwich méltán örökítette meg a vallási reformator és tudományos felfedező ott tartózkodását.

Londonban Petrie tanár egyptologista kiállítást rendezett egyptomi ásatásaiból, melyeket főleg Memphisben és Thebesben eszközölt. Az általa talált emlékek közt nevezetes Apries király — a biblia Hophrája — palotájának maradványa. Ez a király Jeremiás prófétával egy időben élt.

A modern róm. catholicismus vesztesége. A modern róm. catholicismus egyik legkiválóbb harczosa, Tyrell atya (Tyrell (György) Angliában, Storrington helységben, alig negyvennyolcz éves korában elhalt. Ezelőtt harmincz évvel lépett a jezsuiták rendjébe. Tehetséges és jeles író volt s az egyik theol. intézethez a bölcselem tanárává nevezték ki. Önálló gondolkozása azonban összeütközésbe hozta a róm. egyházzal s 1906-ban kizárták a jezsuiták rendjéből. A pápa az 1907-iki „Pascendi“ encyklikával kárhóztatta a modernisták — Loisy abbé s Tyrell atya — tételeit. De egyikük sem vonta vissza az irataiban foglaltakat, mire aztán a törvényerejű kiátkozás következett. Tyrell erre „A régi és új theologia“ czimű iratban felelt, azt bizonyítva, hogy „a kijelentés nem dogmatikai állítás, hanem benső tapasztalat — az isteninek az emberi öntudatban való tapasztalata; hogy az igaz catholicismus a vallási tudatnak egész folyamát jelenti, mely a régi korból a kereszténységen át jön le a modern időre; s hogy ez a folyam régibb, mint a Krisztus, hogy az oly régi, mint maga az emberiség, mint maga a beszéd és nyelv; hogy az egyház tanai és szertartásai nem igazolhatók mint természetfeletti, csalhatatlan tekintélyen alapított dolgok, hanem emberi elveken kell azoknak igazoltatniok, mint oly dolgoknak, melyek különböző kifejezés formái az isteni után való emberi vágyódásoknak, melyek egy része a mivelődés természetes folyamatának“. Tyrell ezelőtt két hónappal még felolvasást tartott a londoni unitariusok gyűlésén. Iratait az utolsó pillanatban sem vonta vissza, a miért tőle a római egyház a szokásos szertartásos temetést meg is tagadta, de annál meghatóbb beszédben méltatta Bremond abbé, a megjelentek jóleső érzésére az ő érdemeit.

Péterfi Sándor †. A Marosszékből eredő Péterfi-családnak nagyajtai ágából származott. Ősei már a XVI-ik százban a nagyajtai családok közt szerepelnek az Incze, Kovács és Darkó családokkal együtt. Háromszék történelmében a négyszáz év alatt alkotó részt vesznek; teljesítik a békés idő kötelességeit, állják a Basta idején dülő harcokat, a sorra következett hitüldözéseket s ő maga állta az 1848-iki forradalom harcztüzét. Katonaiskolában nevedett s a székelyhatárezreddel ment át a hont védő sergekhez, végig küzdötte a leghevesebb csatákat s „a honvédek termopyle-i harcában“ a tömösi szorosban mint huszárszázados a katonai vezetésnek és vitézségnek a történelem lapjaira feljegyzett (Orbán Balázs: Székelyföld leírása) bámulatos példáját adta.

Életének többi részét mint földbirtokos éli Közép-Ajtán; de a nagy ünnepek mindig Nagy-Ajtán találják, hol a magas hegyre épített unitárius templomban együtt imádkozik hitrokonáival.

Katonai erények, munkásság és vallásos szellem egyesültek benne.

Gyászhirek: *Nagyajtai Péterfi Sándor* 1848/9-iki huszárszázados, földbirtokos július 18-án Háromszék megyében Közép-Ajtán 85 éves korában elhalt. Folyóiratunk szerkesztője édes atyját gyászolja az elhunytban, valamint Péterfi Sándor középajtai földbirtokos is. Temetése jul. 20-án volt a vidék nagy részvétele mellett. — *Homoródalmási Sándor János*, a székelykeresztúri unitárius gymnasiumnak 34 éven át tanára s ebből 30 évig igazgatója, egyh. képv. s főtanácsi tag, a keresztúri egyházkör felügyelő gondnoka élete 68-ik évében jun. 30-án Kolozsvárt váratlanul elhunyt. Az elköltözöttet a család részéről fájlalják özvegye Sándor Jánosné, szül. Kiss Néri, gyermekei Sándor Ella P. Szentmártoni Kálmánné, Sándor Ilonka és Sándor János collegiumi felügyelő, s veje P. Szentmártoni Kálmán tanár. Tetemeit Székelykeresztúrra szállították és ott helyezték jul. 3-án a köztemetőbe végnyugalomra. Haláláról a székelykeresztúri gymnasium igazgatósága és tan. testülete is adott ki gyászjelentést. — *Gombos Sámuelné*, szül. Marosfelei Lengyel Róza életének 62-ik, házasságának 35-ik évében aug. 10-én Székelykeresztúron megszűnt élni. Gombos Sámuel ny. tanár jó nejét, Gombos Rózika Viola Miklósné, Dr. Gombos János ügyvéd, Gombos Eszti ke szeretett anyjukat fájlalják az elhunytban.